

УДК 340.1

НОВАЦІЯ ЯК ВІЯВ ТРАНЗИТИВНОСТІ У ПРАВІ

Матвєєва Л.Г., к. ю. н., доцент,
начальник кафедри теорії та історії держави і права
Одеський державний університет внутрішніх справ

У статті розглядається проблема новацій у праві як загальнотеоретичної категорії, аналізуються різні точки зору щодо сутності новацій у праві. Виявляються й аналізуються фактори, які зумовлюють новаційний характер права. Наведено приклади новаційного характеру права.

Ключові слова: новація у праві, права людини, соматичні права людини, інноваційне право, інформаційне право, електронне право, електронне урядування.

В статье рассматривается проблема новаций в праве как общетеоретической категории, анализируются различные точки зрения относительно сущности новаций в праве. Выявляются и анализируются факторы, которые обуславливают новационный характер права. Приведены примеры новационного характера права.

Ключевые слова: новація в праві, права человека, соматические права человека, инновационное право, информационное право, электронное право, электронное управление.

Matveeva L.H. INNOVATIONS AS AN INDICATOR OF TRANSITIVITY IN LAW

Deals with the problem of innovations in law as a general theoretical category, analyzes various points of view on nature of innovation in law. Identifies and analyzes factors that determine nature of innovation in law. Examples are given of innovation in law.

Key words: innovation in law, human rights, somatic human rights, innovative law, information law, electronic law, e-governance.

Постановка проблеми. Термін «новація у праві» дуже часто фігурує у правових дослідженнях за відсутності його загальновизнаної дефініції. У широкому сенсі новація (нововведення) – це продукт інтелектуальної діяльності людей, оформлений результат фундаментальних, прикладних чи експериментальних досліджень у будь-якій сфері людської діяльності, спрямований на підвищення її ефективності. Новацію у світогляді та ідеології, у формуванні нових галузей і нових напрямів, у радикальній зміні системи управління зараховують до революційних змін, коли самі новації вимагають ламання стереотипів мислення, зміни кадрового складу, підготовки нових фахівців, зміни норм і регламенту, програм і проектів, закону й навіть конституційні норми громадянського суспільства. Тому новації часто мають революційний характер і є основою науково-технічної та будь-якої революції.

Ступінь розробленості проблеми. Зміст правової категорії «новація у праві» в юриспруденції майже не досліджено. Проблеми новацій у праві присвячено наукове дослідження вітчизняного правознавця Ю.М. Оборотова, який здійснив загальнотеоретичне дослідження традицій і новацій у правовому розвитку. Окремим аспектам новаційного характеру права присвячено наукові праці В.В. Завальнюка, П.С. Клімушина, К.О. Петрової, О.В. Синеєкого та ін.

Мета статті – дослідити особливості новацій у праві як загальнотеоретичної категорії, проаналізувати точки зору щодо сутності новацій у праві та розглянути різні форми вияву новацій у праві.

Виклад основного матеріалу. У правовій сфері поняття новації Ю.М. Оборотов визначає як відхилення від традиційного досвіду, пов'язане з його творчим розвитком

[1, с. 100]. Цей автор розглядає новації у праві в одному змістовому полі з поняттям інновації, підкреслюючи суб'єктно-об'єктивний характер останньої. Інновація, на його думку, будь-яке відкриття, що здійснюється на особистісному рівні, але досягає її прийняття на соціальному рівні. Основною умовою новації є, отже, їхня трансльованість [1, с. 109]. Зазначимо соціальну змістовність цього визначення за відсутності його суто юридичних характеристик. На нашу думку, осмислення феномена новації у праві є неможливим без узагальнення її емпіричних її виявів. Такими виявами новацій у правовій сфері є формулювання нових за змістом або формою правових норм, складання нових джерел, інститутів і галузей права, вироблення нових підходів до індивідуального правового регулювання, зокрема до вирішення юридичних справ, організація нових юридичних установ, формування нових ціннісно-правових орієнтирів у правосвідомості й поява нових компонентів правової культури та правового спілкування. Окремо варто зазначити новаційний характер юридичної науки, яка принаймні в ідеалі призначена для вироблення нових знань про право і правову реальність.

Формулювання нової норми права (новели) є найпоширенішим і найпростішим видом новації у праві. Саме так у професійній правосвідомості й виглядає новація у праві (якщо залишити за межами поняття «новації зобов'язання в цивільному праві»).

Прикладом новаційного підходу у правотворчості є формування інституту прав людини за доби буржуазних революцій XVII–XVIII ст. Новаційним був уже сам термін «права людини», оскільки за попереднього періоду історії права наявність суб'єктивних прав визнавалась не за кожною людською істотою. Нова-

ційним був і підхід до визначення відносин між суб'єктом закріплення відповідних правових норм – державою – та людиною. Держава брала на себе обов'язки дотримання й забезпечення реалізації прав людини. Права людини, що визначають сферу її свободи та ґрунтовані на формальній рівності, стали одним із головних ціннісних орієнтирів суспільного розвитку, тобто стали не тільки правовою, а й загальносоціальною новацією. Вони вплинули на характер держави, сприяли встановленню демократичної взаємодії між державною владою та індивідом, звільнивши останнього від надмірної опіки і придушення його волі й інтересів з боку владних структур.

На нашу думку, найяскравішою новацією в царині юридичного захисту прав людини стало визнання, проголошення та закріплення в конституційному акті такого права людини, як право на життя. Протягом довгого часу боротьби за права людини право на життя стояло осторонь і формулювалось лише як предмет кримінально-правової охорони у вигляді заборони вбивства. Але позитивне закріплення цього права вперше відбулось лише у прийнятій 12 червня 1776 р. П'ятим Вірджинським конвентом Декларації прав, яка згодом стала частиною Конституції штату Вірджинія [2].

Революційність цієї новації полягала в тому, що вперше суспільство і створюваний ним державний апарат визнали за людиною право, яке до того розглядалось виключно як відносне, як таке, яким держава охоче жертвувала під час захисту інших охоронюваних цінностей. Відмітимо, що визнання інших прав людини відбулося набагато раніше.

З американським правовим розвитком пов'язують ще одну революційну новацію, зокрема права на недоторканність приватної сфери – “privacy”. Одна з перших спроб сформулювати сутність поняття “privacy” була зроблена в 1890 р відомими американськими юристами Семюелем Уорреном і Луїсом Брандейсом, які визначили його як “the right to be alone” – право бути залишеним у спокої або право бути наданим самому собі [3, с. 33–38].

Зазначимо збереження новаційного потенціалу прав людини до сьогодні, що виявляється у формуванні всіх нових поколінь прав людини. До них варто зарахувати й ідею соматичних (особистісних) прав людини, дослідження яких є складовою антропології права, утвердження котрої відбувається останнім десятиліттям в Україні. Під соматичними правами прийнято розуміти групу прав, пов'язаних із можливостями людини самостійно розпоряджатися своїм тілом, здійснювати його «модернізацію», «реставрацію» і навіть «фундаментальну реконструкцію», змінювати функціональні можливості організму й розширювати їх техніко-агрегатними або медикаментозними засобами (право на розпорядження життям власного тіла (евтаназія), визначення належності своєї статі, право на вільне розпорядження своєю репродуктивною функцією, застосування репродуктивних технологій, зокрема штучного запліднення та клонування, трансплантацію органів і тканин тощо [4; 5].

За доби Великої Французької та Американської революцій зроблено інноваційний крок у формуванні джерел (форм) права, а саме: було створено конституцію як особливий вид нормативно-правового акта, що володіє специфічними властивостями стійкості і стабільності, вищою юридичною силою особливої захищеності тощо. Перше сучасне легальне визначення конституції було надане в Декларації прав людини і громадянина 1789 р., згідно з якою тільки те суспільство має конституцію, у якому гарантовано права людини й проведено поділ влади.

На нашу думку, Конституції США (1789), Франції та Польщі (1791) самі по собі були революційними новаціями у праві, оскільки вперше ставили державу під контроль суспільства й вводили правові обмеження для державної влади. Конституція США – по-своєму унікальний документ. Прийнята ще в 1787 р., вона досі визначає основи політико-правового устрою держави. При цьому за більш ніж двохсотлітню історію її дії в неї було внесено лише 27 поправок. До сьогодні збереглися не тільки «основні конституційні форми держави, зберігся дух, утілений тоді в карбованих рядках Конституції». Хоча деякі її положення на сьогодні застаріли й розглядаються як анахронізми, закріплені в Конституції основи політики мають таку саму силу, як і двісті років тому. Недарма цю найстарішу з наявних нині у світі конституцій називають «юридична біблія». Для американських громадян Конституція – це не просто закон: вона є національним символом [6].

Новаційний характер Конституції США важко заперечити, дискусійним є лише питання про якісний характер цієї новації, зокрема чи мала вона революційний характер. Опоненти революційності американських новацій зазначають, що конституції штатів і федерації хоча й були створені під час революції, тим не менше охоплюють ідеї та принципи, які сходять до колоніального досвіду (англійські хартії й правова система метрополії, зокрема представницький уряд, громадянські свободи і спадщина загального права), античного досвіду та європейської теорії конституціоналізму [7]. Утім, як видається, така наступність не виключає революційного «стрибка» саме в юридизації відомих раніше теорій, переведення їх у площину реальної державної політики.

Новації простежуються у структурі права, зокрема ними є формування нових галузей права. Уся історія права є історією розгалуження правового регулювання відповідно до ускладнення та спеціалізації сфер суспільного життя. На світанку історії права воно було синкретичним і в ньому проглядалися, по суті, лише три сфери регулювання: наказово-адміністративна діяльність державного апарату, сфера приватного спілкування, сфера покарань за вчинення правопорушень. На етапі буржуазних революцій було започатковано конституційне право, особливого значення набула належна процедура судочинства, у низці правових систем сформувався дуалізм приватного права. На сьогодні ми спостерігаємо бурхливий розвиток галузей права,

пов'язаних із новими технологіями, а саме: інституціоналізацію інформаційного права, інноваційного права, права інтелектуальної власності, нових галузей міжнародного права (космічне право, ядерне право) тощо.

Останніми роками правове регулювання відносин в інноваційній сфері стало предметом інтенсивного дослідження науковців, які займаються проблемами господарського й цивільного права. Інноваційне право переважно розглядається як інститут господарського права. Інноваційне право як інститут права – це сукупність правових норм, що регулюють інноваційні відносини та інші, пов'язані з інноваційними відносинами, а також відносини щодо державного впливу на інноваційну діяльність шляхом надання широкої свободи суб'єктам інноваційної діяльності та висунення обов'язкових приписів там, де це необхідно [8].

Так, на межі 80–90-х рр. XX ст. було започатковано поняття інформаційного права, зумовленого формуванням суспільних відносин нового типу – інформаційних процесів [9, с. 7]. А на початку XXI ст. в межах інформаційного права виникає нова підгалузь – електронне право високої технології. Електронне право – це комплексна галузь права, яка регулює суспільні відносини у сфері інформатики, створення й використання електронно-обчислювальних машин, електронних засобів і програмних продуктів [9, с. 12].

Своєю чергою, розвиток електронного права впливає на формування нових інститутів права та держави. Так, на сьогодні можна говорити про появу електронного урядування – правової форми організації державного управління, за якого відбувається активна взаємодія органів державної влади й органів місцевого самоврядування, між собою, із суспільством, людиною та громадянином, бізнесом за допомогою інформаційно-комунікативних технологій. Однією з основних ідей впровадження електронного урядування є те, що воно є інструментом розвитку демократії, розглядається як реальний шлях до розвитку демократичних процесів у суспільстві, що відображено в появі терміна «електронна демократія» [10, с. 28]. Широко відомий факт створення тексту новітньої Конституції Ісландії за допомогою краудсорсингу, коли пропозиції та поправки до проекту конституції збирались Конституційною асамблеєю через соціальні мережі. Ідею тотальної участі в управлінні державними справами інституціоналізовано в Естонії, де за допомогою Інтернет-порталу «Сьогодні вирішую я» (Täna otsustan mina) кожен громадянин може висловити свою думку про поточні процеси у країні, запропонувати поправки до законопроектів і навіть голосувати.

Ще більш поширеним є впровадження електронного урядування у сфері надання адміністративних послуг. Так, уряд США надає громадянам різноманітні послуги через Інтернет: видачу ліцензій, сплату податків тощо. В Англії реєстрація фірм потребує заповнення через мережу тільки однієї форми. Фінляндія та Сінгапур пропонують своїм громадянам послуги через мобільний зв'я-

зок. Наприклад, Верховний суд Сінгапуру надсилає громадянам SMS, щоб нагадати дату засідання. Крім того, громадяни Сінгапуру, зареєстровані на сайті, можуть електронним способом подавати до суду позови в незначних справах. Онлайн-податкова служба Ірландії дає змогу підприємствам отримувати інформацію про оподаткування, сплачувати податки, заповнивши відповідні електронні форми, а також отримувати податкові кредити. Громадяни Болгарії завдяки новій IT-системі, котра об'єднує паспортний департамент із міністерством внутрішніх справ, поліцією та системою кримінального судочинства, можуть одержати паспорт протягом 5–10 хвилин [11].

Більше того, на сьогодні можна говорити про новітні зміни у сфері правових відносин, які набувають принципово нової форми. У соціальному стосунку з виникненням електронних мереж, наприклад Інтернету, сфера комунікації зазнала процесу глобалізації, що стало причиною виникнення віртуальної масової комунікації – такого виду спілкування, коли кожен учасник спілкування з великою кількістю людей має однакові можливості впливу на масу, він може швидко міняти свої ролі: то бути комунікантом, то бути комунікатом; коли весь світ стає ніби єдиним так званим «глобальним селом», що перебуває на «спільному майдані», може водночас існувати у стані спілкування, яке втрачає дискретність (розірваність, розпорошеність) у просторі й часі (весь світ тут, а екрані, і зараз). Неминучою є юридизація електронних соціальних відносин, навіть ширше – поведінки в кіберпросторі або віртуальної правової поведінки. Це вже простежується в появі таких юридичних явищ, як електронний документообіг, електронний підпис, електронні правовичні (зокрема електронні торги), інституціоналізація кіберзлочинності й державно-правового регулювання на неї тощо.

Висновки. Узагальнення емпіричного історичного та актуального матеріалу новітнього характеру дає змогу зробити висновок про те, що новація у праві – це оновлення правової матерії, тобто ціннісно-нормативного змісту й форми права, його системи чи структури або способу його творення, реалізації, захисту та забезпечення. Правова категорія «новація в праві» має методологічне значення в юридичній науці, надає можливість розкрити природу і значення права як регулятора суспільних відносин.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Оборотов Ю.М. Традиції та новації в правовому розвитку: загальнотеоретичні аспекти : дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Ю.М. Оборотов. – О., 2003. – 379 с.
2. Еллинек Г. Декларация прав человека : Всеобщая декларация прав человека. Конвенция о защите прав человека и основных свобод / Г. Еллинек ; сост. Ю.Н. Оборотов ; репринт. изд. 1906 г. – Одесса : Юрид. лит., 2006. – 136 с.
3. Вазжорова М.А. История возникновения и становления института персональных данных / М.А. Вазжорова // Государство и право: теория и практика : материалы междунар. науч. конф. – Челябинск : Два комсомольца, 2011. – С. 33–38.

4. Завальнюк В.В. Соматичні права людини з позицій юридичної антропології / В.В. Завальнюк // Наукові праці Одеської національної юридичної академії. – О. : Юрид. л-ра, 2011. – Т. 10. – 2011. – С. 20–27.

5. Красс В.И. Личностные («соматические») права человека в конституционном и философско-правовом измерении: к постановке проблемы / В.И. Красс // Государство и право. – 2000. – № 10. – С. 43–50.

6. Петрова Е.А. Конституционные основы правовой системы США / Е.А. Петрова // Теория и практика общественного развития. – 2010. – № 4. – С. 182–186.

7. Миряшева Е.В. Предпосылки принятия конституций штатов США / Е.В. Миряшева // Известия ПГПУ им. В.Г. Белинского. – 2012 – № 28. – С. 125–127.

8. Ефимцева Т.В. Понятие инновационного права / Т.В. Ефимцева // Современные проблемы науки и образования. – 2010. – № 1. – С. 127–131. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.science-education.ru/35-1333>.

9. Синюкий О.В. Інформаційне право України та електронне право високих технологій : [електронний курс лекцій українською мовою] / О.В. Синюкий. – Запоріжжя : ЗНУ, 2010. – 215 ел. с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/>.

10. Клімушин П.С. Електронне урядування в інформаційному суспільстві : [монографія] / П.С. Клімушин, А.О. Серенюк. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2010. – 312 с.

11. Електронне урядування і бібліотеки: міжнародний та національний досвід [Електронний ресурс]. – Режим доступу : bibliomist.org/documents/Skarbnycia_12raund.pdf.